

دیپلماسی اقتصادی جمهوری اسلامی ایران با اتحادیه اقتصادی اوراسیا (مطالعه موردی همکاری‌های تعرفه‌ای)

رضا سیمبر^۱

هادی غلام‌نیا^۲

روابط اقتصادی ایران و کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا در سال‌های اخیر تحت تأثیر عواملی چون تحریم‌های بین‌المللی، عدم وجود رابطه هم‌تکمیلی اقتصادی، وابستگی ایران و اعضای اتحادیه اقتصادی اوراسیا به فروش مواد خام و انرژی و رقابت‌های ژئواکونومیک قرار داشته است. اعمال مجدد تحریم‌های ایالات متحده پس از خروج دولت ترامپ از برجام و ایجاد محدودیت‌های اقتصادی به‌ویژه در زمینه تجارت بین‌المللی سبب شد، نگاه ایران به توسعه ارتباطات اقتصادی با همسایگان خود، گسترش یابد. در این چارچوب، اتحادیه اقتصادی اوراسیا به دلیل حجم پایین روابط اقتصادی با آمریکا و تسلط نهادهای روسی بر این اتحادیه از ظرفیت مناسبی برای گسترش دیپلماسی اقتصادی به‌ویژه در شرایط تحریم برخوردار است. جمهوری اسلامی ایران با انعقاد قرارداد تجارت ترجیحی با اتحادیه اقتصادی اوراسیا در صدد است، محدودیت‌های تحریمی ایالات متحده را جبران نماید. پرسش اصلی مقاله حاضر این است که دیپلماسی اقتصادی جمهوری اسلامی ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا چه فرصت‌هایی را فراروی اقتصاد ایران در شرایط تحریم قرار می‌دهد؟ در این ارتباط این فرضیه به آزمون گذاشته می‌شود که دیپلماسی اقتصادی ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا به جهت گشایش فضای نوین تجاری از طریق کاهش تعرفه‌ها، استفاده از ظرفیت‌های موجود در اتحادیه و شرایط دور زدن تحریم‌های اقتصادی، بسترهای همکاری راهبردی ایران و اتحادیه در بلندمدت را فراهم می‌کند. روش مورد استفاده در این مقاله، تبیین علی است و گردآوری اطلاعات نیز با استفاده از منابع دسته اول و تحلیل مصاحبه‌های مقامات رسمی کشور صورت می‌گیرد.

واژگان کلیدی: ایران، اتحادیه اقتصادی اوراسیا، دیپلماسی اقتصادی، همکاری
تعرفه‌ای و تجارت ترجیحی.

^۱ استاد گروه روابط بین‌الملل دانشگاه گیلان، رشت، ایران

Email: rezasimbar@hotmail.com

^۲ دانشجوی دکتری روابط بین‌الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، تهران، ایران

Email: hadi.gholamnia@ut.ac.ir

- این مقاله علمی-پژوهشی می‌باشد. تاریخ دریافت: ۹۹/۱۲/۱۴ و تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۲/۱۵

مقدمه

در نتیجه تغییراتی چون فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی، تأسیس سازمان جهانی تجارت^۱ و حرکت پرشتاب جهانی شدن، مسأله تنظیم روابط اقتصادی به مرکز دیپلماسی منتقل شده و موقعیتی هم‌تراز موضوعات سیاسی پیدا کرده است. در عصر جهانی شدن، سیاست خارجی مبتنی بر الگوی دولت-ملت به چالش کشیده شده و به جهت ورود شمار فزاینده‌ای از بازیگران غیردولتی و حتی وزارتخانه‌های جدید به این حوزه، فضایی جدید به وجود آمده است. در چنین شرایطی، لازم است زمینه‌ها و ظرفیت‌های سازمانی لازم برای تعامل با سایر بازیگران و کشورها را به گونه‌ای افزایش یابد که کنش عملیاتی کشور در فضای پیچیده و مرزهای درهم تنیده اقتصادی و سیاسی امکان‌پذیر گردد. معیار اصلی کشورها برای برقراری تعاملات اقتصادی در سطح منطقه، موقعیت جغرافیایی و همجوار بودن آنها است. در این سطح از دیپلماسی، کشورها با تشکیل نهاد منطقه‌ای تلاش می‌کنند، منافع اقتصادی خود را تأمین کنند (صالحی، ۱۳۹۷: ۵۲).

ایران با اتکا به ویژگی‌های ممتاز جغرافیایی، منابع سرشار طبیعی و نیروی جوان و تحصیل کرده در چند دهه گذشته به دنبال بهره‌گیری بیشتر از امکانات و ظرفیت‌های داخلی در عرصه تعاملات اقتصادی جهان با استفاده از ابزارهای سیاست خارجی بوده است. بر این مبنای موضوع دیپلماسی اقتصادی و استفاده از ظرفیت‌ها و ابزارهای سیاست خارجی برای پیشبرد اهداف توسعه ملی در دولت‌های مختلف پس از جنگ تحمیلی کمابیش مورد توجه قرار گرفت و در برنامه‌های توسعه و اسناد کلان راهبردی کشور نیز انعکاس یافت (دامن‌پاک‌جامی، ۱۳۹۷: ۹۲). به دنبال بازگشت تحریم‌های یک‌جانبه ایالات متحده نقشه تجارت خارجی جمهوری اسلامی ایران با تحولات جدی مواجه گردید. در دیپلماسی اقتصادی جدید، همسایگان ایران نقش کلیدی ایفا می‌کنند. تحریم‌های بانکی، تجاری، حمل‌ونقل، بیمه و صنعتی موجب کاهش ظرفیت حرکت ایران حتی در تجارت با همسایگان خود شد. اتحادیه گمرکی اوراسیا به‌عنوان بخشی از اتحادیه اقتصادی اوراسیا^۲ دارای ظرفیت‌ها و فرصت‌هایی است که ایران در شرایط تحریم می‌تواند از آنها بهره‌مند شود. در این چارچوب، قراردادهای کاهش تعرفه، بهره‌مندی از امتیازات ورود به بازار تجارت ایران با اتحادیه اقتصادی اوراسیا سهم ناچیزی

^۱. The World Trade Organization (WTO)

^۲. Eurasian Economic Union (EAEU)

از تجارت ۸۵۰ میلیارد دلاری اوراسیا (زادبوم، ۳۰ آذر ۱۳۹۹) در کنار تقویت پیوندهای اقتصادی بلندمدت، بستر مناسبی را برای کاهش اثرات تحریم‌های آمریکا و تعمیق همگرایی اقتصادی منطقه‌ای فراهم خواهد نمود. مسئله اصلی در همکاری با اتحادیه، وجود استراتژی کوتاه‌مدت به‌منظور افزایش سطح بهره‌وری از فرصت‌های تجاری موجود به‌موازات راهبردی بلندمدت با تأکید بر تقویت توان صادراتی و کاهش سطح آسیب‌پذیری نظام تولیدی کشور است.

پرسش اصلی مقاله حاضر این است که دیپلماسی اقتصادی جمهوری اسلامی ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا چه فرصت‌هایی را فراروی اقتصاد ایران در شرایط تحریم قرار می‌دهد؟ ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا در سال ۱۳۹۸ موافقت‌نامه ایجاد منطقه آزاد تجاری^۱ را امضاء کردند. اتحادیه اوراسیا به‌عنوان قطب همگرایی منطقه‌ای در شمال و مرکز آسیا می‌تواند، نقش به‌سزایی در ایجاد فضای تنفسی در حوزه تجاری برای ایران ایجاد نماید. همکاری کشورهایمانند چین، هند، ترکیه و برخی دیگر از کشورهای آسیای شرقی با این اتحادیه نقش محوری در تعدیل فشارهای ساختاری ناشی از تحریم دارد. جهت شناسایی روندها، فرایندها و ظرفیت همکاری در حوزه تجاری با کشورهای عضو اتحادیه اوراسیا لازم است برنامه منسجمی در کوتاه‌مدت (با توجه به شرایط تحریم) و بلندمدت تنظیم و اجرا گردد.

حجم پایین همگرایی اقتصادی، ساختار اقتصادی-تجاری نیمه‌مشابه و فقدان بسترهای اساسی همکاری تجاری میان کشورهای عضو چالش‌های جدی در این عرصه هستند. در این ارتباط این فرضیه به‌آزمون گذاشته می‌شود، همکاری تجاری ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا به‌جهت گشایش فضای نوین تجاری از طریق کاهش تعرفه‌ها، استفاده از ظرفیت‌های موجود در اتحادیه و شرایط دور زدن تحریم‌های اقتصادی، بسترهای همکاری راهبردی ایران و اتحادیه در بلندمدت را فراهم می‌کند. روش‌شناسی مورد استفاده در این مقاله، تبیین علی است و گردآوری اطلاعات نیز با استفاده از منابع دسته اول و تحلیل مصاحبه‌های مقامات رسمی کشور صورت می‌گیرد.

^۱. Free Trade Agreements (FTAs)

چارچوب مفهومی، جهانی‌شدن اقتصادها^۱، آزادسازی‌های تجاری^۲ و همبستگی متقابل میان دولت‌ها^۳ به واسطه پیشرفت‌های علمی و فناوری در عصر انفجار و فناوری اطلاعات از ویژگی‌های مهم عصر حاضر به‌شمار می‌روند. آزادسازی‌ها در سطح جهانی به‌طور عمده در قالب سازمان تجارت جهانی و در سطح منطقه‌ای به‌صورت موافقت‌نامه‌های ترجیحات تجاری^۴ منطقه‌ای و در سطح دوجانبه در قالب موافقت‌نامه‌های آزادسازی تجاری میان‌دولتی انجام می‌گیرد. رسالت محوری ترتیبات تجاری یادشده این است که منافع شرکای اقتصادی را تقویت نموده و زمینه‌ساز ادغام یا همگرایی تجاری شوند. آزادسازی در سطوح منطقه‌ای و دوجانبه علاوه بر مزایایی که از لحاظ تجاری برای اعضای خود به‌دنبال دارند آنان را مهیا می‌کند تا با نظام تجاری جهانی به‌نحو بهتری انطباق یافته از این رهگذر منافع بیشتری را به خود اختصاص داده و به همان میزان تهدیدات احتمالی را کاهش دهند (ثاقب و همکاران، ۱۳۸۵: ۲۶۱). توافقنامه‌های منطقه‌ای با کاهش موانع و محدودیت‌ها می‌توانند مزایای فراوانی را برای کشورها به‌همراه داشته باشند. عضویت در ترتیبات تجاری منطقه‌ای نیز به یکی از ابزارهای اصلی دیپلماسی تجاری تبدیل شده است. تا سپتامبر ۲۰۱۹ بیش از ۴۸۱ توافقنامه تجارت منطقه‌ای (دوجانبه و چندجانبه) به سازمان تجارت جهانی اعلام شده بود (Elahi and et al, 2020:30).

موافقتنامه‌های تجارت ترجیحی، توافقاتی میان دو یا چند کشور یا سازمان‌های منطقه‌ای و بین‌المللی است که بر مبنای آن تعرفه‌ها و موانع وضع‌شده بر تعاملات تجاری کاهش یافته یا حذف می‌شوند. از این منظر، تجارت ترجیحی را می‌توان در زمره ابزارهای پیشبرد سیاست تجاری و اقتصادی کشورها دانست که از طریق به حداقل رسانیدن تعرفه‌ها و موانع نفع متقابل شرکای اقتصادی را افزایش داده و ضمن ایجاد نوعی وابستگی میان کشورها بسط تعاملات به سایر حوزه‌های موضوعی از جمله امنیتی، سیاسی، زیست‌محیطی و حتی فرهنگی را به‌دنبال خواهد داشت. حدود ۹۷ درصد از کل تجارت جهانی متعلق به کشورهایایی است که دست‌کم عضو یکی از موافقتنامه‌های تجارت ترجیحی هستند در حالی که این نسبت در سال ۱۹۹۰ حدود ۷۲ درصد بود (منطقی و تقوی، ۱۳۸۷: ۱۸۲).

¹. Economic Globalization

². Free Trade

³. Cross-correlation among States

⁴. Preferential Trade Agreements (PTA)

جمهوری اسلامی ایران به جهت موقعیت ژئوپلیتیک، ژئواستراتژیک و ژئواکونومیک و قرارگیری در مسیر کریدورهای شمال- جنوب و شرق- غرب، ظرفیت مناسب بنادر، پایانه‌های مرزی و دیگر زیرساخت‌های حمل‌ونقل از بستر و شرایط مناسبی برای تبدیل شدن به قطب مبادلات تجاری منطقه‌ای و جهانی برخوردار است. بر این مبنا، مقاله حاضر تلاش دارد گسترش دیپلماسی اقتصادی ایران را با تأکید بر پی‌ریزی تجارت ترجیحی در مبادلات تجاری ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا مورد بررسی قرار دهد.

دیپلماسی اقتصادی چهار حوزه کلی سرمایه‌گذاری، تجارت، تعرفه و تسهیلات^۱ و همکاری فناورانه^۲ را در بر می‌گیرد. دیپلماسی اقتصادی ایران با اتحادیه اقتصادی اوراسیا به‌طور عمده بر دو حوزه تعرفه و تجارت متمرکز شده و دو حوزه دیگر مغفول مانده است. در می ۲۰۱۸ کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا و ایران موافقتنامه موقتی را به امضا رساندند که منطقه آزاد تجاری ایران- اتحادیه^۳ را شکل داد. توافق مزبور در یک دوره سه‌ساله و موقت به اجرا در می‌آید. به این ترتیب پس از تصویب این توافقنامه در مجالس پنج کشور اتحادیه و مجلس شورای اسلامی ایران پس از ۶۰ روز توافق اجرایی می‌گردد. پیشنهادی که از جانب اعضای آن نیز مورد استقبال قرار گرفت و طی دو سال مذاکرات متعدد و ارزیابی کمی و کیفی اقلام و میزان تعرفه ترجیحی آنها در نهایت این موافقتنامه در ۲۷ اردیبهشت ۱۳۹۸ در شهر آستانه قزاقستان به امضا رسید (سنایی، ۱۲ اسفند ۱۳۹۷).

۱. اتحادیه اقتصادی اوراسیا

مذاکرات تشکیل اتحادیه اقتصادی اوراسیا از سال ۱۹۹۴ به پیشنهاد نورسلطان نظربایف^۴، رئیس‌جمهور قزاقستان آغاز گردید و در سال ۲۰۰۰، مجمع اقتصادی اوراسیا با حضور بلاروس، روسیه و قزاقستان پایه‌ریزی شد. با این حال، روند نهایی رسمیت‌یابی اتحادیه اقتصادی اوراسیا به‌عنوان قطب همکاری‌های تجارت منطقه‌ای از سال ۲۰۱۴ توسط سه کشور روسیه، بلاروس و قزاقستان صورت گرفت. در سال ۲۰۱۵ نیز ارمنستان و قرقیزستان به اتحادیه پیوستند (Fassi and Zotti, 2018:41-42). اتحادیه اقتصادی اوراسیا دو رکن

^۱. Facilities

^۲. Technological Cooperation

^۳. EU-Iran Free Zone

^۴. Nursultan Nazarbayev

اساسی یعنی شورای عالی اقتصادی^۱ (متشکل از رهبران دولت‌های عضو) و شورای میان دولتی مرکب از وزرای خارجه) دارد. هدف اصلی تشکیل این اتحادیه، حمایت از جریان آزاد کالا، خدمات، سرمایه، نیروی کار در کشورهای منطقه از طریق اتخاذ سیاست یک‌پارچه منطقه‌ای جهت تأمین منافع کشورهای عضو است (EAEU, 2018). شورای عالی اقتصادی اوراسیا به‌عنوان نهاد حاکمیتی و تصمیم‌گیرنده در حوزه قانون‌گذاری عمل می‌کند.

جدول شماره (۱)، آمار پایه اقتصادی کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا را نشان می‌دهد. آمارهای پایه زیرساختی کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا در بخش‌های انرژی، کشاورزی و صنعتی، نشان از سطح قابل توجه توسعه یافتگی این کشورها در مقایسه با سایر همسایگان ایران دارد. همانطور که در جدول شماره (۱) بازنمایی شده است در حوزه تولید انرژی‌هایی همچون برق، گاز و نفت ۵ کشور عضو اتحادیه سهم چشمگیری از حجم کل ذخیره و تولید سوخت‌های فسیلی را در خود جای داده‌اند؛ به‌طوری که ۲۰ درصد کل تولید گاز در جهان و ۱۴،۵ درصد از کل تولیدات نفت جهان را در سال ۲۰۱۹ در اختیار داشته‌اند. از طرف دیگر این کشورها با تولید اغلب محصولات کشاورزی مورد نیاز ایران از جمله گندم، جو و دانه‌های روغنی می‌توانند، نیازهای وارداتی ایران به این محصولات را تأمین کنند. این مسئله موجب ایجاد تنوع در مسیرهای واردات کالاهای اساسی کشور به‌ویژه در شرایط حساسی همچون دوران تحریم‌ها خواهد بود که موجبات تأمین امنیت غذایی ایران را فراهم می‌آورد. از سوی دیگر، موقعیت ویژه کشورهای اتحادیه در آسیای میانه امکان دسترسی ایران به درآمدهای ترانزیتی به‌ویژه از مسیر کریدور شمال- جنوب که جنوب شرق آسیا را به آسیای مرکزی و اروپا متصل می‌کند را به‌وجود می‌آورد.

^۱. The Supreme Eurasian Economic Council

جدول شماره (۱): اطلاعات پایه اقتصادی کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا

اطلاعات پایه	حجم کلی	سهم جهانی
جمعیت کلی	۱۸۵ میلیون نفر	۲,۴٪
نرخ بیکاری	۵,۵٪	۲,۲٪ متوسط جهانی
تولید ناخالص داخلی	۲ تریلیون دلار (۴ تریلیون دلار بر اساس نرخ برابر قدرت خرید)	۳,۲٪
تولید نفت	۶۳۴ میلیون تن	۱۴,۵٪
تولید گاز	۷۴۴ میلیون متر مکعب	۲۰,۲٪
تولید برق	۱,۲۵۵ میلیون کیلو وات بر ساعت	۴,۹٪
تولیدات کشاورزی	۱۲۳,۹ میلیارد کیلو در سال	۵,۳٪
تولید دانه‌های روغنی و حبوبات	۱۶۶ میلیون تن	۵,۳٪
تولید فلزات	۸۳,۱ میلیون تن در سال	۵٪
تولید کودهای معدنی	۳۱,۱ میلیون تن در سال	۱۶,۶٪
خطوط ریلی	۱۰۹ هزار کیلومتر	۸٪
طول جاده‌ها	۱۷۱۲ کیلومتر	۴,۷٪
دسترسی به فضای مجازی	۸۶٪ جمعیت کل	۳,۹٪

منبع: نگارندگان

مؤلفه‌هایی مانند رقابت کشورهای عضو در حوزه انرژی، نفوذ اتحادیه اروپا به مرزهای منطقه و سطح پایین توسعه‌یافتگی از عوامل واگرایی^۱ در اتحادیه هستند. از منظر دولت‌های غربی، تشکیل این اتحادیه، تلاشی از طرف دولت پوتین در راستا شوروی‌سازی مجدد^۲ منطقه است (Vinokurov, 2017:65). در مقابل کشورهایی چون تاجیکستان، ازبکستان، مغولستان، ترکیه، سوریه، تونس و رژیم صهیونیستی در حال طی مراحل عضویت در این اتحادیه هستند (Devonshire-Ellis, 2019:15). چنان‌چه اطلاعات فوق نشان می‌دهد، عضویت در این اتحادیه ایران را از مزایای کاهش تعرفه‌ها و گسترش بازارهای صادراتی برخوردار خواهد کرد.

^۱. Divergence

^۲. Re-Sovietise

تجزیه و تحلیل حجم و نوع صادرات در مقابل حجم کلی واردات کشورهای عضو اتحادیه نشان‌گر آن است که اعضای این اتحادیه عموماً مصرف‌کننده کالاهای لوکس، محصولات کشاورزی و تولیدات صنعتی هستند. از طرف دیگر، صادرات کشورهای عضو مشتمل بر محصولات خام معدنی و هیدروکربنی هم‌چون فلزات معدنی، نفت و گاز با حجم پایین فراوری و صنعتی‌سازی است. این بدان مفهوم است که کشورهای عضو اتحادیه را باید بازیگرانی با موقعیت نیمه‌پیرامونی در نظام جهانی تلقی نمود که هم سطحی از صنعتی‌سازی (با فناوری پایین) را تجربه می‌کنند و هم صادرکننده مواد خام و نیروی کار به کشورهای صنعتی و پیشرفته جهان هستند. جدول زیر اقلام صادراتی و وارداتی کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا را نشان می‌دهد.

جدول شماره (۲): اقلام صادراتی و وارداتی اعضای اتحادیه اقتصادی اوراسیا

کشور	عمده صادرات به بازارهای جهانی	عمده واردات از بازارهای جهانی
روسیه	نفت خام، گاز طبیعی، چوب، پتروشیمی، کودهای معدنی، فلزات	ماشین آلات صنعتی و کشاورزی، دارو و تجهیزات پزشکی و خودرو
قزاقستان	نفت، گاز، اورانیوم، کک نفتی، قیر، مس و نقره	دستگاه‌های مخابراتی، وسایل نقلیه، فولاد، دارو و محصولات کشاورزی
قرقیزستان	فلزاتی همچون طلا، مس، نفت، پنبه، سبزیجات و دارو	قند، شکر، شکلات، گندم، دارو و البسه
ارمنستان	سیگار، طلا، آلومینیوم، کنسانتره مس، الکل، مواد معدنی، فراورده‌های غذایی	گاز، نفت، داروهای ترکیبی، تلفن همراه، گندم، ماشین آلات صنعتی و الماس تراش نشده
بلاروس	لاستیک، لبنیات، چوب، گوشت و فراورده‌های گوشتی، ماشین آلات کشاورزی و کودهای شیمیایی	نفت، گاز طبیعی، دارو، مقاطع تخت فلزی، وسایل نقلیه، دستگاه‌های تلفن، میوه و محصولات پتروشیمیایی

منبع: (سازمان توسعه تجارت ایران، ۱۳۹۸)

تجارت خارجی کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا، صادرات ۵ کشور عضو اتحادیه، بیش از ۵۴۷ میلیارد دلار و واردات این کشورها نیز ۲۱۸ میلیارد دلار است. این آمار نشان‌دهنده حجم اقتصادی بالای اتحادیه است که فرصت‌های متعددی را برای اقتصاد ایران به‌وجود می‌آورد. در مقابل، حجم کلی تجارت داخلی اتحادیه اقتصادی اوراسیا در سطح

ناچیزی قرار دارد و کشورهای خارج از منطقه، شرکای اصلی تجاری اعضای اتحادیه به‌شمار می‌روند (Giucci and Mdinradze, 2017:8-10).

جدول شماره (۳): تجارت خارجی کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا

کشور/ بلوک تجاری	حجم تجارت (میلیارد دلار)	درصد از تجارت جهانی
آمریکا	۳,۷۰۳	۱۳,۱ درصد
چین	۳,۶۸۶	۱۳ درصد
اتحادیه اروپا	۳,۴۵۴	۱۲,۲ درصد
ژاپن	۱,۲۵۲	۴,۴ درصد
کره جنوبی	۹۰۲	۳,۲ درصد
کانادا	۷۹۲	۲,۸ درصد
هند	۶۱۷	۲,۲ درصد
اتحادیه اقتصادی اوراسیا	۵۰۹	۱,۸ درصد
مرکوسور	۴۰۵	۱,۴ درصد
ترکیه	۳۴۱	۱,۲ درصد
آفریقای جنوبی	۱۴۹	۰,۵ درصد

منبع: (سازمان توسعه تجارت ایران، ۱۳۹۸)

براساس آمار موجود تا سال ۲۰۱۶ کمتر از ۲ درصد تجارت خارجی کشورهای عضو اتحادیه، مشمول تجارت درون‌سازمانی می‌گردید^۱. با این حال، براساس آمارهای سال ۲۰۱۸ حجم تجارت درون‌سازمانی این کشورها به ۲,۶ درصد رسید که در مقایسه با سایر اتحادیه‌های اقتصادی بسیار محدود است. در مقابل، حجم تجارت درون‌سازمانی در کشورهای عضو اتحادیه اروپا نزدیک به ۸۰ درصد کل تجارت واحدهای عضو این اتحادیه را تشکیل می‌دهد. این امر نشانگر یکی از مهم‌ترین ضعف‌های موجود در اتحادیه اوراسیا است که مرتفع نمودن یا کاهش آن مستلزم اتخاذ راهبردهایی چون سرمایه‌گذاری مشترک، ایجاد زیرساخت‌های تجاری و تولیدی و تقسیم کار درون‌سازمانی است (معاونت دیپلماسی اقتصادی وزارت خارجه، ۲۴ اردیبهشت ۱۳۹۹).

^۱. UN Comtrade, Eurasian Commission, only Trade in Goods

۲. دیپلماسی اقتصادی ایران در قبال کشورهای عضو اتحادیه اوراسیایی

موافقتنامه تجارت ترجیحی با کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیایی شامل ۸۶۲ قلم کالا است که ۵۰۲ قلم از آن در حوزه‌های مواد غذایی، مواد مصرفی شیمیایی، محصولات ساختمانی، صدور خدمات فنی و مهندسی، محصولات صنعتی و کشاورزی ترجیحات اعطایی اتحادیه به ایران و ۳۶۰ قلم نیز در حوزه‌های مشابه ترجیحات اعطایی ایران به اتحادیه اوراسیایی است. این اقلام سیستم هماهنگ با نام اختصاری^۱ است که اقلام اتحادیه اوراسیایی دارای کد ده رقمی و اقلام ایران دارای کد هشت رقمی است. این اقلام بین صفر تا صد درصد کاهش تعرفه‌ای و گمرکی میان دو طرف دارد. این بدان معناست که شرکت‌های دولتی، خصوصی و تجاری ایرانی می‌توانند این کالاها را با شرایط بسیار آسان‌تر و عوارض گمرکی بسیار کمتر به کشورهای عضو اتحادیه اوراسیایی صادر نمایند و در مقابل، شرکت‌های دولتی، خصوصی و تجاری کشورهای عضو اتحادیه می‌توانند با تسهیلات بیشتری به تجارت با ایران بپردازند. مطابق فرست اعطایی اوراسیایی تعرفه ۱۷۵ ردیف کالا از جمله انواع فرش دستبافت و ماشینی، پسته، انواع میگو، میوه‌هایی مانند پرتقال و لیمو، سبزیجات، خرما، بسکویت و شیرینی، برخی از محصولات از پلیمرهای پروپیلن، ورق‌های پلاستیکی و محصولات بهداشتی صفر شده است (فرسای و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۵۵).

تجارت ایران با اتحادیه اقتصادی اوراسیا سهم ناچیزی از تجارت ۸۵۰ میلیارد دلاری اوراسیا را تشکیل می‌دهد (زادبوم، ۳۰ آذر ۱۳۹۹). این مسئله سبب کاهش توان دولت به‌منظور استفاده از ظرفیت تقلیل تعرفه‌های تجاری و ایجاد منطقه آزاد می‌شود. تجارت خارجی ایران با اتحادیه اقتصادی اوراسیا بعد از اجرایی‌شدن موافقتنامه تجارت ترجیحی در مدت پنج ماه از ۵ آبان ۱۳۹۸ تا خرداد ۱۳۹۹ به بیش از ۲,۱ میلیارد دلار رسید که از این میزان ۱ میلیارد و ۵۲۸ میلیون دلار سهم واردات و حدود ۵۸۴ میلیون دلار نیز سهم صادرات است (لطیفی، ۱۲ خرداد ۱۳۹۹). در ادامه به بررسی حجم تجارت ایران با کشورهای عضو پرداخته می‌شود.

صادرات ایران به کشورهای اتحادیه اقتصادی اوراسیا: بر اساس آمارهای موجود عمده صادرات ایران به کشورهای عضو اتحادیه اوراسیا شامل خشکبار، میوه و مشتقات

^۱. Harmonized System (HS)

هیدروکربوری، فرش و مواد معدنی است. در واقع ۸۰ درصد صادرات اوراسیا به ایران شامل محصولات کشاورزی به‌ویژه غلات و ۶۸ درصد صادرات ایران به اوراسیا شامل محصولات کشاورزی به‌ویژه میوه و خشکبار است (زادبوم، ۳۰ آذر ۱۳۹۹). صادرات این محصولات خام که به طور عمده فاقد ارزش افزوده است. کل حجم صادرات ایران به کشورهای عضو در سال ۱۳۹۶ کمی بیش از ۷۰۰ میلیون دلار بود. این در حالی است که در سال ۱۳۹۷ با کاهش نزدیک به ۱۰۰ میلیون دلاری به ۶۰۵ میلیون دلار رسید. این رقم در مقایسه با کل حجم واردات کشورهای اوراسیا که بیش از ۳۴۰ میلیارد دلار است نشان‌دهنده حجم ناچیز روابط تجاری ایران و این اتحادیه است (Mostafa and Mahmood, 2018:164). میزان کل صادرات ایران به اتحادیه اقتصادی اوراسیا از ۵ آبان ۱۳۹۸ تا ۲۶ اردیبهشت ۱۳۹۹، بالغ بر ۵۷۲ میلیون دلار بوده که ۳۱۹ میلیون دلار آن معادل ۵۵ درصد از کل صادرات ایران به اوراسیا مشمول دریافت تعرفه در چارچوب موافقتنامه شده‌اند (بولتن سازمان توسعه تجارت، ۱۳۹۹: ۳).

جدول شماره (۴): حجم کالاهای صادراتی به اعضای اتحادیه اقتصادی اوراسیا

کشور	کالاهای صادراتی به کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا	حجم کل صادرات در سال ۹۷ (میلیون دلار)	حجم کل صادرات در سال ۹۶
روسیه	پسته، خشکبار، کیوی، سیب، گوجه فرنگی، خیار و محصولات کشاورزی	۲۸۰٫۵	۲۹۲٫۱
قزاقستان	پسته، خرما، انجیر، سیمان، انگور، خشکبار	۱۳۱	۱۶۸٫۸
قرقیزستان	پسته، رنگهای صنعتی، کفپوش، مواد نساجی، ظروف شیشه‌ای	۳۳٫۷	۳۸٫۶
ارمنستان	فلزات تخت و طویل، نفت، گاز مایع، پسته و محصولات هیدروکربنی	۱۵۸٫۹	۲۰۲٫۱
بلاروس	فرش، محصولات نساجی، خشکبار، دارو و سیفی جات	کمتر از یک میلیون دلار	۱٫۷

منبع: (اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی تهران، ۱۳۹۷)

واردات ایران از کشورهای اتحادیه اقتصادی اوراسیا: در حوزه واردات، عمده کالاهای وارداتی شامل دانه‌های روغنی، حبوبات، گوشت گرم دامی و برخی محصولات صنعتی در

بخش‌های حمل و نقل و اکتشافات نجومی است. به جهت سطح پایین تولید و مشکلات آب و هوایی کشت و پرورش این محصولات در ایران نوعی ساختار وابستگی متقابل است. کل حجم واردات ایران از این کشورها در سال ۱۳۹۶ برابر با ۸۴۲ میلیارد دلار بود. این رقم در سال ۱۳۹۷ به عدد یک میلیارد و ۴۷۳ میلیون دلار رسید. رشد واردات در این سال از اعمال تحریم‌های آمریکا و گسترش ارتباطات پولی و مالی با فدراسیون روسیه ناشی می‌شد. مطابق آمار گمرک از مجموع یک میلیارد و ۴۷۳ میلیون دلار واردات ایران از اوراسیا از ۵ آبان ۱۳۹۸ تا ۲۶ اردیبهشت ۱۳۹۹ تنها میزان ۱۷۶ میلیون دلار معادل ۱۱ درصد کل واردات ایران از اتحادیه مشمول تخفیف تعرفه‌ای شده‌اند (بولتن سازمان توسعه تجارت، ۱۳۹۹: ۳).

جدول شماره (۵): حجم کالاهای وارداتی از اعضای اتحادیه اقتصادی اوراسیا

کشور	کالاهای وارداتی از کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا	حجم واردات در سال ۹۷ (میلیون دلار)	حجم کل واردات در سال ۹۶
روسیه	قطعات راکتورهای هسته‌ای، واگن باری، روغن آفتابگردان، جو، ذرت دامی	۱۳۴۲,۶	۷۲۷,۸
قزاقستان	شمش آهن، دانه‌های روغنی، گوشت گرم دامی و جو	۸۷,۱	۶۶,۷
قرقیزستان	گوشت گرم دامی، دانه‌های روغنی و حبوبات	۱۱,۳	۶,۱
ارمنستان	گوشت گرم دامی، وسایل نقلیه موتوری تا ۲۰۰۰ سی سی به غیر از آمبولانس، دارو و آلیاژهای آلومینیومی	۲۲,۲	۲۵,۸
بلاروس	گوشت گرم دامی و دام زنده، دستگاه‌های نجومی همچون تلسکوپ اپتیکی، قطعات خودرو و الیاف سنتتیک	۱۰	۱۶,۱

منبع: (اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی تهران، ۱۳۹۷)

۳. فرصت‌های عضویت ایران در اتحادیه اقتصادی اوراسیا

عضویت ایران در اتحادیه ظرفیت‌های مناسبی برای دو طرف فراهم می‌کند. ایران می‌تواند با استفاده از امتیازات تعرفه‌ای و گمرکی از مزیت‌های ترانزیتی و اهرم‌های مقابله با تحریم‌ها استفاده نماید. در مقابل کشورهای اتحادیه نیز از ظرفیت حضور در بازار غنی ایران، اتصال نهایی کریدور شمال- جنوب و کاهش تعرفه‌های تجاری بهره‌مند خواهند شد. روند همکاری ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا به نحوی است که پس از پایان قرارداد همکاری سه‌ساله ایران بتواند به عضویت اتحادیه درآید. در این رابطه، همکاری ایران و

اتحادیه مزایایی برای دو طرف به‌همراه دارد. بررسی آمارهای پایه زیرساختی ایران در حوزه‌هایی همچون تولید انرژی، ارتباطات و اتصالات و تولیدات صنعتی نشان از ویژگی هم‌تکمیلی نسبی اقتصاد ایران و کشورهای عضو اتحادیه دارد. هم‌پوشانی تولیدات ایران و این کشورها در حوزه تولید محصولات هیدروکربنی به‌عنوان مهم‌ترین بخش درآمدی اقتصاد، مهم‌ترین ضعف روساختی روابط دوجانبه است. اما در طرف مقابل، دسترسی ویژه ایران به کریدورهای ترانزیتی شرق- غرب و شمال- جنوب و امکان اتصال خلیج فارس به آسیای مرکزی برجسته‌ترین مزیت ایران برای کشورهای اتحادیه به‌شمار می‌آید. درکنار این مؤلفه، تولید انواع فرآورده‌های پتروشیمی و مقاطع فولادی در کنار صادرات بخشی از محصولات مصرفی کشاورزی هم‌تکمیلی اقتصادی ایران با کشورهای عضو را نشان می‌دهد.

جدول شماره (۶): اطلاعات پایه جمهوری اسلامی ایران (سال ۲۰۱۹)

اطلاعات پایه	حجم کلی	سهم جهانی
جمعیت کلی	۸۴ میلیون نفر	۱,۲٪
نرخ بیکاری	۱۱,۳٪	۲,۲٪ متوسط جهانی
تولید ناخالص داخلی	۴۵۲ میلیارد دلار	۰/۵٪
تولید نفت	۳,۸۰۰ هزار بشکه در روز	۴٪
تولید گاز	۱,۰۰۰ میلیون مترمکعب در روز	۲۲٪
تولید برق	۷۹ هزار مگاوات	۰/۵٪
تولیدات کشاورزی	۱۲۰ میلیون تن در سال	۵,۲٪
تولیدات پتروشیمی	۵۵ میلیون تن در سال	۴,۴٪
تولید فلزات	۳۵ میلیون تن در سال	۰,۸۶٪
خطوط ریلی	۱۱,۳۰۰ کیلومتر	۰,۹٪
طول جاده‌ها	۲۵۰ هزار کیلومتر	نزدیک به ۱٪
دسترسی به فضای مجازی	بیش از ۷۰٪ جمعیت	۱,۵٪

منبع: نگارندگان

از آنجا که اتحادیه اوراسیا با کاهش استفاده از دلار سهم پرداخت‌های تجاری با ارز ملی را به ۷۰ درصد افزایش داده می‌توان به کاهش استفاده از دلار در مبادلات تجاری خوش‌بین بود.

عضویت در این اتحادیه در شرایط تحریم می‌تواند نقش مؤثری در عبور از تنگناهای اقتصادی ایران ایفا کند و امکان استفاده از تعرفه‌های تجاری، فرصت سرمایه‌گذاری و صادرات و تسهیل روابط اقتصادی با اعضای این اتحادیه را فراهم کند. ایران نقش کلیدی در شاهراه‌های موجود منطقه یعنی جاده ابریشم، راه‌آهن سراسری آسیا، تراسیکا^۱ و کریدور شمال و جنوب دارد. اقتصاد ایران و کشورهای حوزه آسیای مرکزی و قفقاز از توان هم‌تکمیلی جدی برخوردارند (معاونت دیپلماسی اقتصادی وزارت خارجه، ۲۴ اردیبهشت ۱۳۹۹). کاهش تعرفه‌ها موجب افزایش سود صادرکنندگان از اوراسیا به ایران می‌شود.

در این موافقتنامه مقرر شده است، تعرفه صادرات محصولات به ایران به ۴ درصد و یا کمتر از آن برسد که این امر نقش به‌سزایی در گسترش مراودات تجاری ایران و کشورهای عضو اتحادیه دارد. گسترش همکاری‌های گمرکی همچون ایجاد پنجره واحد گمرکی می‌تواند، بسترساز رشد شتاب‌دار همکاری‌های دوطرفه شود. حمل‌ونقل و اتصال منطقه اوراسیا به شرق و جنوب غرب آسیا، از مهم‌ترین دستاوردهای کشورهای عضو اتحادیه در همکاری با ایران است. کاهش مسیرهای ترانزیتی از چین و هند به کشورهای روسیه، ارمنستان، بلاروس، قزاقستان و قرقیزستان و دسترسی این کشورها به آب‌های آزاد خلیج فارس از ظرفیت بالقوه گسترش تجارت جهانی منطقه حکایت دارد.

چنانچه اشاره شد، عمده اقلام صادراتی کشورهای عضو اتحادیه مواد خام معدنی و انرژی است. ایران و روسیه دو قدرت اصلی گازی جهان با حجم تجمعی بیش از ۶۰ تریلیون متر مکعب در کنار قزاقستان می‌توانند معادلات آینده این کالای استراتژیک را در اختیار داشته باشند. در کنار گاز هریک از کشورها دارای حجم بالایی از ذخایر گازی هستند به‌طوری که ایران با ۱۵۵ میلیارد بشکه ذخیره نفت خام در کنار روسیه و قزاقستان بزرگترین ذخیره انرژی جهان را در دست دارند (OPEC, 2020). در این حوزه ظرفیت‌های بالقوه‌ای وجود دارد؛ از جمله تشکیل کنسرسیومی از کشورهای اوراسیایی جهت تولید و صادرات انرژی و بازاریابی مشترک که موجب افزایش قدرت سیاسی - اقتصادی اتحادیه در جهان می‌شود.

از طرفی، همگرایی ایران با اتحادیه اوراسیایی منجر به جهش بزرگی در صادرات نفتی و غیرنفتی ایران می‌شود و در نهایت می‌تواند منجر به ارزآوری برای کشور شود (فرسای و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۵۵). در حوزه تجاری بر اساس بررسی‌های آماری صورت گرفته با اینکه

^۱. TRACECA corridor

تولیدات و صادرات کشورهای عضو دارای هم‌تکمیلی^۱ کامل نیست، اما در برخی حوزه‌ها ظرفیت‌های متقابل مثبتی میان ایران و اتحادیه وجود دارد. به‌طور مثال، ایران در تولید سیفی‌جات و میوه‌مزیّت تولیدی بالایی دارد در حالی‌که اتحادیه اوراسیا می‌تواند نیاز بازار ایران به کالاهای اساسی هم‌چون دانه‌های روغنی، گوشت، گندم و جو را برآورده نماید.

در زمینه همکاری‌های گمرکی، کاهش تعرفه ۵۰۲ قلم کالا برای ایران که به‌طور عمده شامل محصولات کشاورزی، مواد خام معدنی و محصولات غذایی است به‌گسترش سطح تجارت ایران و اتحادیه منجر می‌گردد. تعمیق همکاری‌های گمرکی از جمله از طریق یکسان‌سازی استانداردها، قواعد و رویه‌های گمرکی بسترهای لازم برای تحول تجارت ایران با این منطقه را فراهم می‌کند. شبکه ترانزیتی اوراسیا تنها به ارتباطات درون این اتحادیه محدود نمی‌شود. عبور کریدور کمربند و جاده چین^۲ از مسیر کشورهای عضو و نیاز به استفاده از کریدور شمال- جنوب، سبب وابستگی گسترده‌تر این کشورها به شبکه‌های ارتباطی- ترانزیتی ایران شده است. در مقابل، زمینه‌های دسترسی ایران به سایر کشورهای منطقه و شمال اروپا از جمله امتیازات همکاری ایران با این اتحادیه محسوب می‌شود.

در بخش انرژی، جمهوری اسلامی ایران می‌تواند طیف وسیعی از اقدامات را به منظور رفع موانع تحریمی و پی‌ریزی همکاری بلندمدت تعقیب نماید. به‌عنوان مثال می‌توان به سنکرون‌سازی^۳ شبکه برق با کشورهای قفقاز جنوبی و کشورهای عضو اتحادیه اوراسیا در جهت گسترش صادرات برق و کنترل نوسانات شبکه، استفاده از ظرفیت بازارهای صادراتی کشورهای عضو اتحادیه اوراسیا برای بازصادرات^۴ فرآورده‌های نفتی و پتروشیمی و واردات ماشین‌آلات، مواد اولیه و مجوزهای موردنیاز تولیدی جهت مقابله با تحریم‌های یکجانبه ایالات متحده آمریکا اشاره کرد.

تحریم‌ها پس از بازگشت تحریم‌های بین‌المللی و ایجاد محدودیت‌های بانکی، ارتباطات تجاری ایران با جهان به‌میزان قابل ملاحظه‌ای کاهش یافت. در این میان امکان صادرات و واردات مجدد کالاهای تحریمی اخذ مجوزهایی که ممنوعیت ارائه به ایران را دارند ایجاد

^۱. Total Complementary

^۲. The Belt and Road Initiative (BRI or B&R)

^۳. کمربند زمینی ابرطرح اقتصادی شی جین‌پینگ یعنی ابتکار کمربند و جاده چین، درصد اتصال چین به خلیج فارس، خاورمیانه و به‌ویژه اروپا از طریق آسیای مرکزی است.

^۴. Re-export

بازارهای جدید صادراتی و وارداتی در زمره مهم‌ترین زمینه‌های همکاری ایران با این اتحادیه محسوب می‌شود، اگرچه باید اشاره شود که به دلیل شفافیت پایین و سطح نازل نظارت در این کشورها سطح تأثیر تحریم‌های آمریکا در این اتحادیه بسیار پایین است.

۴. چالش‌های عضویت ایران در اتحادیه اقتصادی اوراسیا

با وجود ایجاد منطقه آزاد تجاری و توافق بر سر کاهش تعرفه‌ها در سال ۲۰۱۵، کشورهای اتحادیه کماکان روند همگرایی و توسعه همکاری‌های گمرکی را طی نکرده‌اند. به‌طور مثال در سال ۲۰۱۶ نوعی درگیری تجاری میان روسیه و قزاقستان بر سر تعرفه صادرات گوشت، میوه و لبنیات از قزاقستان به روسیه به‌وجود آمد. در سال ۲۰۱۷ نیز قزاقستان به کلی واردات از قرقیزستان را ممنوع نمود (Giucci, 2018:12). این مسائل نشان‌دهنده عدم تکمیل فرایند ذهنی همگرایی اقتصادی میان اعضای اتحادیه اقتصادی اوراسیا است.

رژیم صهیونیستی از سال ۲۰۱۶ مذاکراتی برای همکاری در حوزه کاهش تعرفه تجاری با روسیه آغاز نموده که در سپتامبر ۲۰۱۸ تبدیل به مذاکرات ۵ کشور عضو با این رژیم در مسکو شد. این رژیم با هدف عضویت در این اتحادیه در تلاش است، سطح روابط تجاری خود را با اعضا ارتقا دهد (بهمن، فوریه ۲۰۱۹). در صورت عضویت رژیم صهیونیستی در اتحادیه اقتصادی اوراسیا این احتمال وجود دارد تعهدات ایران و سایر اعضای اتحادیه با محدودیت‌هایی مواجه شود. با اتخاذ رویکردی جامع‌نگر چالش‌های موجود در رابطه با همکاری ایران و اتحادیه در حوزه گمرکی و ایجاد منطقه آزاد تجاری را می‌توان به دو دسته ساختاری و کارگزاری تقسیم نمود. چالش‌های ساختاری به‌طور کلی، مربوط به زیرساخت‌های فیزیکی و نرم‌افزاری کلیت اعضای اتحادیه اوراسیا می‌شود و چالش‌های کارگزاری در ارتباط با کنش‌های اعضا و بازیگران منتفع معنا می‌یابد.

سهم پایین تجارت میان اعضای اتحادیه یکی از چالش‌های ساختاری همکاری تجاری ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا به‌شمار می‌آید. به نحوری که تنها ۲,۶٪ تجارت اعضا مربوط به درون اتحادیه می‌باشد (اتاق تعاون ایران، ۱۲ آبان ۱۳۹۸). هم‌تکمیل نبودن ساختار اقتصاد کشورهای عضو و اتکا بر فروش مواد خام معدنی و هیدروکربنی، وابستگی آسیب‌زای کلیت اتحادیه به توانایی مالی و پشتیبانی روسیه، فقدان وجود روابط کارگزاری بانکی مؤثر

که قادر به گسترش سطح ارتباط مالی ایران با دنیای خارج باشد، فقدان زیرساخت‌های ارتباطی لازم برای همکاری از جمله بنادر مجهز، خطوط هوایی و ریلی، نگاه بدبینانه به اتحادیه از طرف جهان غرب و برخی کشورهای آسیایی به‌عنوان عرصه‌ای برای احیای اتحاد جماهیر شوروی، عدم هماهنگی در حوزه وضع و اجرای برخی استانداردهای گمرکی در بخش مواد غذایی و برخی کالاهای صنعتی میان ایران و اتحادیه، عدم وجود سازوکار مشخص اتحادیه در پذیرش اعضای جدید و همکاری موضوعی با بازیگران فرامنطقه‌ای سایر چالش‌های ساختاری همکاری تجاری ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا هستند.

در میان چالش‌های کارگزاری همکاری تجاری ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا نیز می‌توان به مواردی چون تمایل اعضای اتحادیه به تجارت با چین، اتحادیه اروپا و آ.سه.آن در برابر تلاش برای رشد همگرایی درون منطقه‌ای، وجود رقابتی قدرتمند در بازار اتحادیه همچون چین، هند، ترکیه، اتحادیه اروپا و برخی کشورهای شرق آسیایی، هدف‌گذاری رژیم صهیونیستی جهت عضویت در این اتحادیه در میان‌مدت، سطح ناچیز همکاری اقتصادی با برخی از کشورهای عضو به‌ویژه بلاروس و قرقیزستان با سایر اعضا، تداوم نوعی از حمایت-گرایی اقتصادی در میان کشورهای عضو با وجود توافق بر سر ایجاد منطقه آزاد تجاری و کاهش تعرفه‌ها، وجود اختلافات سیاسی شدید میان برخی از اعضای اتحادیه همچون قرقیزستان و قزاقستان (کولایی و کوزه‌گر کالجی، ۱۳۹۸: ۱۳۴) و عدم تجاری‌سازی تولیدات در ایران و صادرات به صورت سنتی به‌ویژه در حوزه کشاورزی اشاره کرد.

نتیجه‌گیری

توافق همکاری با اتحادیه اقتصادی اوراسیا در چارچوب ایجاد منطقه آزاد تجاری و کاهش تعرفه‌های گمرکی، قدم مثبتی در راستای ادغام اقتصاد ایران در بازارهای منطقه و پیشبرد دیپلماسی اقتصادی منطقه‌ای ایران به‌شمار می‌رود. موقعیت ژئوپلیتیکی ایران در همسایگی اتحادیه اقتصادی اوراسیایی در کنار اشتراکات فرهنگی و هم‌تکمیلی اقتصادهای دو طرف می‌تواند در راستای گسترش دیپلماسی اقتصادی مورد بهره‌برداری قرار گیرد. ظرفیت بالای اقتصادی اتحادیه به‌موازات استقلال واحدهای عضو این مجموعه می‌تواند، نوعی تنوع در مجاری وارداتی و صادراتی کشور به‌وجود آورد و فشارهای تحریمی ایالات متحده آمریکا را تعدیل نماید. از این‌رو، گسترش دیپلماسی اقتصادی ایران با اتحادیه اقتصادی اوراسیا به‌جهت

گشایش فضای نوین تجاری از طریق کاهش تعرفه‌ها، استفاده از ظرفیت‌های موجود در اتحادیه و امکان دور زدن تحریم‌های اقتصادی واجد منفعت راهبردی برای کشور است. اتخاذ راهبرد بهینه و مطلوب مستلزم طراحی و اجرای گام‌های راهبردی جهت بررسی فرصت‌ها، آسیب‌ها در بازه‌های زمانی کوتاه‌مدت، میان‌مدت و بلندمدت است. همچنین بدون وجود برنامه‌های پژوهشی دقیق جهت ایجاد طرح جامع همکاری با اتحادیه اقتصادی اوراسیا امکان دستیابی به اهداف اولیه ایران از پیوستن به اتحادیه وجود نخواهد داشت. رشد فرایند ادغام منطقه‌ای، زمینه‌ساز ایجاد وابستگی متقابل اقتصادی و گسترش بین‌المللی‌سازی اقتصاد و سیاست در ایران خواهد شد. این به‌معنای افزایش سطح حساسیت و آسیب‌پذیری سایر ملل در مقابل اقدامات خصمانه‌ای چون تحریم‌های یکجانبه ایالات متحده است. از این‌رو تحقق همگرایی اقتصادی منطقه‌ای می‌تواند به‌عنوان ابزار ایجاد بازدارندگی اقتصادی عمل نماید. در شرایط کنونی، دیپلماسی اقتصادی ایران با اتحادیه اقتصادی اوراسیا علاوه بر دو حوزه تعرفه و تجارت باید به حوزه‌های سرمایه‌گذاری و همکاری فناورانه نیز گسترش یابد. در کنار دولت به‌عنوان بازیگر عمده زمینه‌های همکاری بازیگران خصوصی و غیردولتی نیز بایستی فراهم شود. در چارچوب همکاری با اتحادیه اوراسیا دو دسته چالش اساسی ساختاری و کارگزاری وجود دارد که در صورت عدم رفع برخی از آنها همچون سطح پایین تجارت میان اعضا، چالش‌های سیاسی منطقه‌ای و نبود زیرساخت‌های همکاری همچون اقتصاد مکمل تحقق انتظارات را با مشکل مواجه خواهد کرد. در این راستا، جمهوری اسلامی ایران با پیگیری راهبردهایی در دو سطح کوتاه‌مدت (با نگاه به مسئله تحریم) و بلندمدت می‌تواند، سطح بهره‌وری از ظرفیت‌های موجود را افزایش دهد. ایجاد روابط کارگزاری بانکی، سرمایه‌گذاری مشترک، همکاری در حوزه‌های زیربنایی همچون تجهیز و توسعه میادین نفتی و گازی، صادرات مشترک انرژی و کالا در کنار اتصال خطوط ترانزیتی ایران به اتحادیه و حمایت لجستیکی از تجار ایرانی فعال در کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا از رویکردهای راهبردی همکاری با این اتحادیه قلمداد می‌شوند.

منابع و مأخذ

- اتاق تعاون ایران (۱۲ آبان ۱۳۹۸)، «فرصت‌های تجاری ایران- اتحادیه اقتصادی اوراسیا»، قابل دسترسی در: <https://www.icccoop.ir/Upload/Modules/Contents/asset0/asset9362>، تاریخ دسترسی: ۱۹ فروردین ۱۳۹۹.
- بهمن، شعیب (۲۰۱۹)، «درخواست رژیم صهیونیستی برای عضویت در اتحادیه اقتصادی اوراسیا، مانع ایران نمی‌شود»، خبرگزاری اسپوتنیک، قابل دسترسی در: <https://ir.sputniknews.com/opinion/201902274487858->، تاریخ دسترسی: ۱۴ اسفند ۱۳۹۸.
- ثاقب، حسن و صادقی، سیفاله (۱۳۸۵)، «بررسی آثار موافقت‌نامه تجارت ترجیحی دوجانبه ایران و پاکستان: با استفاده از مدل شبیه‌سازی اسمارت»، پژوهشنامه بازرگانی، ۱۰ (۳۸): ۲۵۹-۲۹۴.
- دامن‌پاک‌جامی، مرتضی (۱۳۹۷)، «تحول دیپلماسی اقتصادی جمهوری اسلامی ایران: بررسی دستاوردهای چهار دهه گذشته و چالش‌های پیش‌رو»، فصلنامه سیاست خارجی، ۳۲(۴): ۹۱-۱۵۸.
- زادبوم، حمید (۳۰ آذر ۱۳۹۹)، «سهم دو نیم میلیارد دلاری ایران از تجارت ۸۵۰ میلیارد دلاری اوراسیا»، خبرگزاری برنا، <https://www.borna.news/45/1122810->، تاریخ دسترسی: ۱۳ فروردین ۱۳۹۹.
- سازمان توسعه تجارت (۱۳۹۹)، «بولتن خبری اتحادیه اقتصادی اوراسیا»، دفتر همکاری ایران و اوراسیا، شماره ۵، قابل دسترسی در: <http://tpo.ir/uploads/eurasia-bolten-99-5.pdf>، تاریخ دسترسی: ۱۹ فروردین ۱۳۹۹.
- سنایی، مهدی (۱۲ اسفند ۱۳۹۷)، «اتحادیه اقتصادی اوراسیا؛ فرصتی استثنایی برای اقتصاد ایران»، همشهری آنلاین، قابل دسترسی در: <https://www.hamshahrionline.ir/news/433548/>، تاریخ دسترسی: ۱۴ بهمن ۱۳۹۸.
- صالحی، مختار (۱۳۹۷)، دیپلماسی اقتصادی جمهوری اسلامی ایران در عصر جهانی‌شدن (شاخص‌ها، چالش‌ها و راه‌حل‌ها)، تهران: مؤسسه تحقیقاتی تدبیر اقتصاد.
- فرسای، شهرام؛ قاسمی، حاکم و نوازی، بهرام (۱۳۹۸)، «فرصت‌های اقتصادی جمهوری اسلامی ایران در همگرایی با اتحادیه اقتصادی اوراسیایی»، فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، ۱۰۸: ۱۴۱-۱۶۸.
- کولایی، الهه و کوزه‌گر کالجی، ولی (۱۳۹۸)، «دلایل و زمینه‌های غیرامنیتی‌سازی در آسیای مرکزی»، فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، ۱۰۶: ۱۲۱-۱۵۷.

- لطیفی، سیدروح‌الله (۱۶ فروردین ۱۳۹۹)، «تجارت ۱،۴ میلیارد دلاری ایران و اوراسیا در پنج ماه»، *خبرگزاری جمهوری اسلامی*، قابل دسترسی در: <https://www.irna.ir/news/83737947>. تاریخ دسترسی: ۱۰ مهر ۱۳۹۹.
- لطیفی، سیدروح‌الله (۱۲ خرداد ۱۳۹۹)، «تجارت خارجی ایران با اوراسیا به ۲،۱ میلیارد دلار رسید»، *خبرگزاری جمهوری اسلامی*، قابل دسترسی در: <https://www.irna.ir/news/83807396/>. تاریخ دسترسی: ۲۰ آبان ۱۳۹۹.
- منطقی، نیکزاد و تقوی، مهدی (۱۳۸۷)، «بررسی تأثیر موافقتنامه تجارت ترجیحی بر روی توسعه تجارت خارجی با استفاده از مدل اسمارت (مطالعه موردی ایران، ترکیه و پاکستان)»، *پژوهشنامه اقتصادی*، ۸ (۲۹): ۱۸۱-۲۰۴.
- Devonshire-Ellis, C. (2019), China-Russia Great Eurasian Partnership on Development Track as EAEU Agree to Regional Free Trade, *Silk Road Briefing*.
- Elahi, N., Masoumzadeh, E., Kiaalhosseini, Z., Arabi, H. (2020), Regionalism and its Economic Effects on Iran in a Computable General Equilibrium (CGE) Model: A Case Study of the Eurasian Economic Union (EAEU), *International Economics Studies*, 50(2), 29-46.
- Giucci, R., Mdinardze, A. (2017), The Eurasian Economic Union. Analysis from a Trade Policy Perspective, *Berlin Economics*.
- Giucci, R. (2018), The Eurasian Economic Union. Analysis from a Trade Policy Perspective, *Berlin Economics*.
- Mostafa, G., Mahmood, M. (2018), Eurasian Economic Union: Evolution, challenges and possible future directions, *Journal of Eurasian Studies*, 9(2).
- OPEC (2020), Annual Statistical Bulletin 2020, Available at: https://www.opec.org/opec_web/en/about_us/163.htm, Accessed on: 14 April 2021.
- The Eurasian Economic Union (2018), General Information: The Eurasian Economic Union, Available at: <http://www.eaeunion.org/?lang=en#about-info> Accessed on: 22 September 2020.
- Vinokurov, N. (2017), Eurasian Economic (dis)Union, Available at: <https://www.ft.com/content/8402741a-2319-11e9-8ce6-5db4543da632> Accessed on: 22 September 2020.